

**PAP NORBERT PÉCSI FÖLDRAJZOS KUTATÓCSOPORTJÁNAK
A MOHÁCSI CSATÁVAL KAPCSOLATOS
„FELFEDEZÉSEI” HADTÖRTÉNÉS SZEMMEL***

A Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja 2019. szeptember 5-én tartott nyilvános vitaestet Pécsen a mohácsi csata témakörében.¹ Az eseményen bemutatkozott az egész Mohács 1526–2026 kutatócsoport, ám a legnagyobb érdeklődést mégis Pap Norbert kutatásvezető idén augusztus 28-án tett bejelentése² keltette II. Lajos haláláról. Ennek kapcsán merült fel a tudósi felelősség kérdése, hogy lehet-e, szabad-e előzetes nyilvános előadás vagy tudományos publikáció nélkül kiállni a széles nyilvánosság elé egy-egy állítással. A Pécsi Tudományegyetem Politikai Földrajzi, Fejlesztési és Regionális Tanulmányok Tanszékének vezetője azonban megnyugtatót mindenkit, hogy sajtószereplései mögött természetesen neves kutatók által lektorált szaktanulmányok kéziratái állnak.

Mivel már magam is megtapasztalhattam, hogy az ilyesféle lektori munka nem feltétlenül kerül megörökítésre a Pap-féle kutatócsoport cikkeiben, nincs okunk kételkedni az állításban. Mivel pedig a sajtóban immár láncinterjúk formájában szoktak megjelenni legújabb tudományos felfedezéseik – főként az *Origo* nevű hírportálon –, azt sincs okunk feltenni, hogy állandó beszélgetőpartnere, Elter Tamás ne adná vissza hüen a kutatásvezető szavait – hiszen akkor nyilván nem kerülne sor újabb és újabb interjúkra –, immár nyilvánvaló, hogy ezek a sajtó-megnyilvánulások, valamint nyilvános előadások hüen tükrözik Pap Norbert és szűkebb kutatócsoportja nézeteit. Mivel a megelőző háttér munka még a Mohács 1526–2026 kutatócsoport többi tagjai előtt is titokban folyt – és folyik –, egyelőre ezekből lehet a leginkább tájékozódni a szemünk láttára formálódó új „opus magnum” mondandójáról. Erdemes tehát a szokásosnál jóval több figyelmet szentelnünk az ilyen módon kirajzolódó új koncepciónak.

A Duna-part szerepe

„Az egyik fontos új megállapítás, hogy a mohácsi Duna-partnak a korábban véltnél sokkal fontosabb szerepe volt a csata előkészületeiben, de a menekülés egyik irányaként is. Az elvégzett tájrekonstrukció, az írásos források és régi térképek, valamint a régészeti leletek alapján az egyik legfontosabb felismerés, hogy II. Lajos király és a kereszt-

* A közlemény az MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mohács 1526–2026: Rekonstrukció és emlékezet” kutatási projektnek keretében készült. (A pécsi földrajzos csapat kutatási eredményeinek első ismertetése alkalmával, 2018. november 7-én Pap Norbert szólított fel, hogy alkalmazzam a csatára vonatkozó ismereteimet az általuk megkonstruált földrajzi képre.)

¹ <http://ujkor.hu/content/vitak-torteneltudomanyban-mohacs-uj-eredmenyek-regi-felvetesek-felevezredes-utkeresesben> (A letöltés időpontja: 2019. szeptember 25.)

² <https://tti.btk.mta.hu/9-egyeb-hirek/3782-a-mohacs-1526-2026-rekonstrukcio-es-emlekezet-kutatocsoport-sajtoanyaga.html> (A letöltés időpontja: 2019. szeptember 25.)

tény sereg tábora a korabeli város közvetlen környékén (részben a mai városhatáron belül) az egykori eszéki hadiút mentén állt.”³ – „Egy 1663-as térképleírás szerint a város falaitól délre 600 méterre egy mély mocsár partja húzódott. Korabeli forrásból tudjuk, hogy a csatateret széles mocsár zárta le. Oszmán és keresztény források is arról számolnak be, hogy sokan lelték ebben a halálukat.”⁴

Talán nem szaladunk túlságosan előre, ha jelezzük, hogy az Eszékről Budára tartó majdani török hadiút elődjének létezését 1526 augusztusára nézve még bizonyításra szoruló tézisnek látjuk. A Duna és Mohács – mint fontos dunai kikötő – fontosságát azonban valóban nem lehet eléggé hangsúlyozni az események alakulásában, ahogyan erre már Négyesi Lajos is felhívta a figyelmet még 2013-ban.⁵

Ezen túl azonban egyértelműen jelzik, hogy ez, a város falaitól mindössze 600 méterre húzódó mocsár lett volna az a hely, amibe a csatából menekülő magyarok belevesztek, s többször is utaltak rá, hogy a magyar tábor a város közvetlen közelében lehetett, így a fentiekből az a következtetés adódik, hogy a magyar tábornak e mocsár és a város falai között kellett feküdnie. Sajnálatos módon azonban ez az állítás tökéletesen negligálja a magyar tábor helyére vonatkozó egyik legfontosabb ismert forrásunkat, s ezzel együtt e forrás korábbi szakirodalmi feldolgozásának megállapításait is.⁶

A táj szignifikáns elemei: a Törökdomb és a „nagy árok”

„...a csata után az oszmánok által emelt győzelmi emlékmű – amelynek nyomait a kutatócsoportnak sikerült fellelnie –, az úgynevezett Szultándomb is.”⁷ – „A Török-domb, amelyen az ókorban egy római őrtorony, úgynevezett burgus állt, és ahol Szulejmán tiszteletére Ajem Hasszán pasa, budai beglerbég egy fa emlékpavilont emeltetett 1630 körül, a mocsár szélén és a jelenlegi 56-os műúttól keletre magasodik a nyugati irányban szélesen elterülő síkság fölé.”⁸

Valljuk meg, az oszmán győzelmi emlékhely történetével kapcsolatos egyes kérdések pontosításán túl, magának az emlékhely feltételezhető helyének „fellelése” nem tartozik a magyar kutatástörténet legnagyobb bravúrjai közé, lévén, hogy eddig is éppoly jól tudható volt, hogy a hagyomány szerint ez az úgynevezett Törökdombon lehetett – már ha ez érdekelt volna bárkit a szűk szakmai berkeken túl.⁹ Mindazonáltal a Törökdomb lehetséges funkcióira még érdemes lesz visszatérni a csatarekonstrukció kapcsán.

Annál érdekesebb viszont, hogy mit tudhatunk meg a domb közelében fellelt „árok-ról”: „A csata jól ismert dokumentált mozzanatai, elsősorban a már eddig felfedezett tömegsírok, a hagyomány által megjelölt helyek, valamint a csata után az oszmánok által emelt győzelmi emlékmű... mind a csoport által korszerű módszerekkel, részben műhold-

³ Elter 2018a.

⁴ Lass 2018. (<https://demokrata.hu/magyarorszag/mohacs-titka-111429/>; a letöltés időpontja: 2019. október 3.)

⁵ Négyesi 2013. 29. o.

⁶ B. Szabó 2006. 146. o. A Brodarics által használt mér föld kérdésének vázlatos áttekintését lásd: B. Szabó 2015. 125. o.

⁷ Elter 2018a.

⁸ Elter 2018b.

⁹ B. Szabó 458–459. o. Annyira nem volt „ismeretlen” a helyszín, hogy még 1974-ben is azt tervezték, hogy a közelgő 450. évforduló alkalmából emléktáblát helyeznek el a dombon: Hóvári 2019. 556. o.

felvételek alapján sikeresen beazonosított »árok« közelében található, amelyek összekötő szerkezeti eleme maga az árok.¹⁰

„A mohácsi csatater helyét – a korabeli források alapján – a Duna menti mély mocsár, valamint a síkságot átszelő „nagy árok” találkozási jelöli ki. Ez az árok, illetve hosszan elnyúló mélyedés, mint az ütközet döntő helyszíne, számos forrásban szerepel. Brodarics többek között így ír erről: »A király serege a mondottak miatt erősen megzavarodván és már-már menekülő félben, mégis még sokáig küzdött, már nem azon a tágas síkságon, hanem éppen az ágyúk előtt... a sereg nagyobb része kénytelen volt lehúzódni a völgybe, amely ama mocsaras víz mellett feküdt...«

A török források közül Lutfi pasa Moháccsal kapcsolatos munkája is kiemeli, hogy a keresztény sereg egy olyan hosszú árok mögött vette fel a harcrendet, amely átszeli a síkságot a nyugati, magasabban fekvő térségtől egészen a vizes, mocsaras vidékig. Brodarics leírása is valami ehhez hasonlóról emlékezik meg.¹¹

„Még az ütközet évében kelt az a cseh forrás, amelynek a csatából szerencsésen megmenekült szerzője ugyancsak megemlíti a »mély árkot« csakúgy, mint az oszmán források közül. Lutfi pasa 1562-ben íródott műve, ami arról tudósít, hogy a »nagy árkon túl« állt a keresztény sereg. 1573-ban Stephan Gerlach még látta az árkot, ahol feljegyzése szerint az ágyúk álltak, illetve amelybe az ütközet után a halottakat temették.¹²

Az említett forrásokat kevésbé ismerők miatt talán nem árt már itt leszögeznünk, hogy Gerlach egyáltalán nem egy árokról írt, hanem azt állította, hogy „még látni az árkokat [Kiemelés tőlem: B. Sz. J.], ahol az ágyúk álltak, és ahová a halottakat eltemették.”¹³ Így az általa megörökített jelenség aligha lehetett a Pap Norbert által oly sokat emlegetett „nagy árok”. A tanszékevezető úr 2019. március 5-i *Hol is volt Földvár? Az 1526. évi mohácsi csata helyének rejtélye* című egri előadásán – amely április óta bárki számára megtekinthető az interneten is – a háttérben kivetített forrásrészletek között ott volt Gerlach pontos szövege is, sőt az előadásában is említette a tartalmát, így csak arra gondolhatunk, hogy az előadó valamiért nem tartja fontosnak ezt az „apró” különbséget.¹⁴

Gerlach feljegyzése viszont valóban összefügghet Lutfi pasa tudósításával, aki viszont Pap professzor állításával ellentétben nem csak arról tudósított, „hogy a keresztény sereg egy olyan hosszú árok mögött vette fel a harcrendet, amely átszeli a síkságot”, hanem éppenséggel arról is, hogy az oszmánok kémei szerint a magyarok ezt az árkot a csata előtt létesítették vonalaik előtt. Ráadásul az eredeti oszmán-török szövegben szereplő szó,¹⁵ a valóban ’árok’ jelentésű *handak* nem természetes képződményekre utal – mint például egy őskori Duna-meder –, hanem kifejezetten valamiféle mesterséges létesítményt értettek alatta. Így aztán nem túl meglepő, hogy a jól ismert magyar közmondás („aki másnak vermet ás”) török megfelelője így szól: „másoknak készített *handak*jába esett”.¹⁶ A kérdé-

¹⁰ Elter 2018a.

¹¹ Uo.

¹² Elter 2019a.

¹³ B. Szabó 2006. 446. o.

¹⁴ Pap 2019. 32 m 35 s.

¹⁵ Lutfi pasa 1341/1923.

¹⁶ Zenker 1876. 413. o. Vö. Muallim Naci 1318/1900. 346. o.

ses árok mesterséges voltát erősíti meg egy másik, szintén Lutfi pasánál olvasható kifejezés is: a szerző szerint ugyanis a magyarok kiásatták (*kazdirmislar*) azt.¹⁷

Vagyis ez a forrásrészlet történész szemmel pont nem arról szól, amit a földrajzkutató Pap állított róla. S azt is nehéz elképzelni, amit utóbb állításához fűzött magyarázatként: az ősi Duna-medret a környékbeli patakokhoz képest egyenes vonala miatt „tévedésből” nézték volna mesterséges sáncnak – háborús helyzetben ugyanis akár a felderítőkről, akár a hadi tapasztalatokban bővelkedő történetíróról nehéz feltenni, hogy valóban össze tévesztettek volna egy széles, ámde sekélyes természetes horpadást a harcmezőn egy frissen ásott sáncárokkal, aminek a funkciójából adódóan nyilvánvalóan más volt a szélessége és mélysége is, mint ennek a most megtalált őskori medernyomnak.

Ha ugyanis erről a sokat emlegetett „szerkezeti elemről”, a „nagy árokról” is alaposabban tájékozódunk a sajtóból, újabb meglepetések érhetnek bennünket.

„Az 1526-tól eltelt csaknem fél évezred topográfiai változásai miatt a felszínről ma már nem látható ez a mélyedés. Noha szabad szemmel ma már nem látható, de műszerekkel tökéletesen kimutatható, ráadásul pont ott húzódik, ahol az 1338-as oklevél is megemlíti a «nagy árkot». Majs térségében semmilyen ehhez hasonló tereptárgy nincs.”¹⁸

„A döntő összecsapás helyszíne szempontjából kulcsfontosságú, és a krónikákban, így köztük Brodariesnál is többször megemlített völgy vagy árok nyomát részben műholdfelvételek segítségével sikerült pontosan beazonosítani, amelynek 50-70 méter az átlagos szélessége, és egy méter a jelenlegi mélysége, de egykor ennél jóval mélyebb lehetett.”¹⁹

Ennek a jelenleg tehát átlagosan 50-70 méter széles, alig egy méter mély őskori Duna-medernak az 500 évvel ezelőtti mélységének megállapítására sajnos a projekt eddigi időtartama alatt még – legalábbis tudtommal – nem készült el a geológiai vizsgálat, a pécsi professzor azonban egy helyütt azt is állította, hogy ebben lelt fedezéket a hátráló magyar lovasság,²⁰ ehhez pedig kétség kívül tekintélyes mélységűnek kellett volna lennie.

Legutóbb megjelent publikációjában a csapat jelzi is, hogy ez az ősi Duna-meder vélelmezhetően XVIII. század végén induló intenzív mezőgazdasági művelés következtében veszítette el „mélységét”. Csakhogy az a helyzet, hogy ezt az „árkot” már az épp ekkoriban készített első katonai felmérés lapjain sem lehet fellelni,²¹ tehát nem csak manapság marad láthatatlan szabad szemmel – ami nem is csoda, hisz a jelenlegi adottságok mellett még a keskenyebb, 50 méter széles részein is átlagosan mindössze 4 centimétert súlylyed a talaj méterenként –, hanem hasonló okokból már a XVIII. század második felének katonai térképészei figyelmét sem kelthette fel, ez az állítólag egykor oly fontos „szervező erővel” bíró őskori Duna-medern.

A műholdas adatok alapján létrehozott talajmodellen ugyanis egyértelműen látszik, hogy ez a medervonal metszi az egykor tőle északra, nyugat–keleti irányban folyó Lajmér patak völgyét, az első katonai felmérés idején mégsem volt képes elvezetni ennek a patak-

¹⁷ Sudár Balázs szíves szóbeli közlése nyomán.

¹⁸ *Elter* 2019a.

¹⁹ *Elter* 2018b.

²⁰ „A nagy árok, amelyben megbújt a had, és ahová a halottakat temették.” *Elter* 2019a.

²¹ Az első katonai felmérés digitalizált verziója: <https://mapire.eu/hu/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2067982.7974932094%2C5769131.162748024%2C2080050.2933337314%2C5774863.939869411> (A letöltés időpontja: 2019. október 3.)

nak a vizét. Azaz mégsem lehetett ez az őskori Duna-meder túl mély már a 1770-es 1780-as években sem.

Hogy a Brodarics leírásában szereplő részlet: „...a völgybe, amely ama mocsaras víz mellett feküdt,”²² vagy a cseh szemtanú beszámolója, mely szerint a csatateren „egy mély árok húzódott keresztben, tele vízzel,”²³ miért is utalna ezen a mocsaras partú patakokkal szabdaltnál térségben épp csak és kizárólag erre az újonnan felfedezett tájleírásra, értelemszerűen még kérdés szintjén sem merül fel a cikkekben, interjúkban. Többszöri, hangsúlyos, tényként való közlését így a magunk részéről leginkább erős „költői” túlzásnak vélhetjük.

Egyúttal csodálkozásunknak is hangot kell adnunk, hiszen ha a pécsi kutatócsapat által vízzel teli völgyként/árokként interpretált forrásrészletek valóban erről az ősi Duna-mederről szóltak volna, akkor hogyan lehetséges az, hogy míg a magyarok számára szerintük már a Borza-patak is leküzdhetetlen akadállyal tűnik a szemükben,²⁴ eközben a törökök augusztus 29-én – a magyarok orra előtt – menetből minden további nélkül megbírkóztak a feltételezésük szerint megáradt, nehezen átjárható Borzával, majd át kellett kelniük a vízzel teli ősi Duna-medren is, sőt, még a Lajmér-patakon is, hogy végül a Mohácstól délre fekvő mocsarakba és a Mohács mellett csordogáló Szakadék-Dunába szoríthassák szegény menekülő magyarokat.²⁵

Talán nem csoda, hogy történészként oly nehéz követni ezeket az állításokat, hiszen az egyébként sűrűn idézett szemtanú, Brodarics kancellár épp azt állította, hogy „ezen a helyen – mint imént írtuk – nagy és széles mezőség húzódott, melyet erdő, cserjés, víz, domb sehol sem szakított meg, mindössze balra, az említett hely és a Duna között volt egy mocsaras és iszapos víz, sűrű náddal benöve, ahol később sokan odavesztek.”²⁶ Ezt a szakmai berkekben közismert mondatot azonban hiába is keresnénk a pécsi kutatócsoport interjúiban, közleményeiben, jóllehet 2019. március 5-én maga Pap Norbert olvasta fel ezt a részletet egri előadásán.²⁷ A szövegből fakadó konzekvenciák levonásával azonban úgy tűnik, valamiért mindezidáig adós maradt.

A két szembenálló sereg állásai

Az ősi Duna-meder szerepének vizsgálata átvezet bennünket ahhoz a kérdéshez, hogy a pécsi professzor és csapata hogyan is gondolja elhelyezhetőnek a két sereg csatarendjét az általuk megszabott koordináták között. Erre nézve a *Demokrata* című lapban megjelent térképvázlat²⁸ szolgálhat a legtöbb információval, amit a nyilatkozatokban elejtett megjegyzések révén lehet értelmezni, kiegészíteni:

²² Vö. B. Szabó 2006. 151. o.

²³ B. Szabó 2006. 124. o.

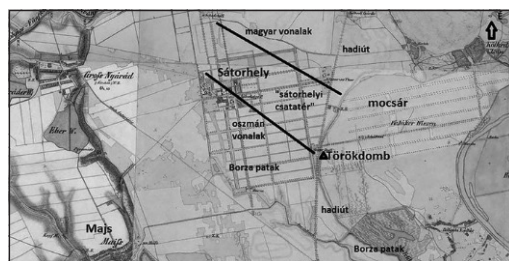
²⁴ „Ha a Borza-pataktól délre és nyugatra, Majs környékén lett volna a csata, akkor a keresztény seregeknek a megáradt Borza elé kellett volna felsorakoznia.” *Elter* 2018b.

²⁵ „A kutató rámutatott, az oszmán források szintén azt bizonyítják, hogy a csata keresztény túlélői nem északnak, hanem egységesen keleti irányba, a Duna felé menekültek.” *Elter* 2019b.

²⁶ B. Szabó 2006. 149. o.

²⁷ Hol is volt Földvár? 14 m 35 s.

²⁸ *Lass* 2018.

Eszerint a magyar és török csapatok egy kb. 3-3,5 kilométeres szakaszon néztek volna farkasszemet egymással, körülbelül 1-1,5 km-es távolságból. Mivel az emlékpark területén feltárt „...csontmaradványok között több német birodalmi ezüstdénárt is találtak, márpedig az egykorú feljegyzésekből tudjuk, hogy II. Lajos király seregében a német zsoldosok muskétásként szolgáltak. Ebből pedig arra lehet következtetni, hogy a jelenlegi emlékpark helyén húzódnak a csatarendbe felállt keresztény arcvonal balszárnya, és a gödrök – amelyekbe a csata után a törökök beledobálták az elesett keresztény katonák holttesteit – talán a muskétások lőállásai lehettek.

Az eddig megtalált tömegsírok harcosai tehát a legnagyobb valószínűség szerint Perényi szárnyán, a nehézlovassághoz csatlakozva állhattak fel.²⁹

A térképre nézve azonban az embernek az a benyomása támad, hogy a mai emlékpark – területén a feltárt tömegsírokkal – leginkább a két szembenálló csatarend közepére esik. (Pap professzor egri előadása szerint ezeknek a tömegsíroknak az árkai eredetileg a „nagy árok” északkeleti peremén kialakított magyar lőállások lehettek.³⁰) Ám ha itt volt a keresztény csatarend balszárnya, ahol „német zsoldos muskétások” (átmenetileg tekintsünk el tőle, hogy ilyenek hadtörténeti okokból nem nagyon lehettek a magyar seregben, lévén, hogy német zsoldosból és a frissen feltalált muskétából is igen kevés lehetett akkoriban érrefelé) csatlakoztak Perényi szárnyához (ami valóban a balszárny volt a magyar csatarendben), akkor a magyar jobbszárnyak északnyugat felé már jócskán túl kellett volna nyúlnia még Sátorhelyen is. Hogyan és merre? – Ezzel egyelőre még adósok maradtak számunka...

Egyelőre a mai Sátorhely térségében meghatározott egykori Földvár fekvéséről sincsenek pontosabb közlések, s e közismerten templomos hely templomának helye sem ismert még. A közölt információk ugyanis egyelőre a magyar bal- és a török jobbszárny környékén sűrűsödnek. Erről a térségről tudhattuk meg azt is, hogy az itt található a már említett Törökdomb, melynek „...tetején állva kitűnő kilátás nyílik nyugat és északnyugat felé, így rögtön érthetővé válik, hogy miért állhatott itt Szulejmán, mivel ez egy olyan ideális vezetési pont, ahonnan az egész csatateret át lehetett látni. Furcsa és különleges érzés kerített hatalmába, hogy talán ott állok, ahol egykor a padisah, Szulejmán kémlelte az északnyugat felé hadrendben álló királyi sereg arcvonalát.”³¹

Valamiféle furcsa – bár nem feltétlenül különleges érzés – bennünket is átjárhat e sorokat olvasva. Az ugyanis világtörténelmi ritkaságnak számítana, ha a szultán nem a csa-

²⁹ Elter 2018b.

³⁰ Hol is volt Földvár? 44 m.

³¹ Elter 2018b.

tarendje centrumában foglalt volna helyet – mint azt a kiváló turkológus, Fodor Pál egy nemrégiben megjelent alapos tanulmányában kifejtette az uralkodó szokásos helyéről³² –, hanem a legszélső jobbszárnyon, még az anatóliai hadtesttől is jobbra, egy mocsár partján álló dombocsán, ahol a csatarend közelségének köszönhetően extrém módon ki lett volna téve a bekerítés, sőt a mocsárba szorítás veszélyének.

Ahogy mindkét fél számára igen kényelmetlen és veszélyes lehetett volna az is, ha a feltevések szerint nehezen járható vízi akadály lett volna csatarendje hátában: a törököknek ugyanis így a Borza-patak jutott volna, a magyaroknak pedig a Lajmér-patak.

Sőt, mivel a törökökről tudjuk, hogy ők 1526. augusztus 29-én végül nem csatázní, hanem táborozni szerettek volna, a török csatarend mellett a legalább 60 000 harcos³³ és a köztudottan igen népes tábori kíséret személyzet befogadására képes török tábor helyét is meg kellene találni a Borza- és az őskori Duna-meder közötti térségben. Ahová ugye Pap Norbert szerint a visszavert támadó magyarok fedezékét keresve vonultak vissza – tehát nem lehetett túlon túl közel a török vonalához. Ám mekkora terület is maradt volna így a táborozásra és a csatarend felállítására a szultán tengernyi emberének?

A 2019. március 5-i egri előadáson is csupán arról esett szó – a terep metszrajz illusztrációjával –, hogy a sátorhelyi „magaslat” körülbelül 5 méterrel emelkedett a mögötte húzóódó patak völgy fölé, ami bőségesen elegendő lehetett ahhoz, hogy eltakarja a magyarok elől a törökök sátrait.³⁴ Arról azonban nem esett szó, hogy milyen szélességben ilyen magas ez a „magaslat”, azaz a török tábor mekkora részét lett volna képes „eltakarni”. Mint ahogy arról sem, hogy a törökök nyilvánvalóan nem verhettek a patakmeder – valóban öt méterrel lejjebb lévő – alján sátrat, hiszen épp a pécsi kutatók szerint áradt a Borza, azaz éppenséggel „csurig” volt a patak völgye vízzel. Így pedig egyre nehezebb elképzelni, hol is lett volna errefelé hely azoknak a bizonyos a török sátraknak – a geográfusok így nagy segítséget nyújtanának, ha térképen is bemutatnák elgondolásait.

Merre is futott a magyar?

2019. augusztus végén a pécsi kutatócsoport újabb eredményeiről lebbent fel a fátyol: immár a király halálának körülményei és a magyar sereg menekülési útvonalai is térképre kerültek: „A kutató rámutatott, az oszmán források szintén azt bizonyítják, hogy a csata keresztény túlélői nem északnak, hanem egységesen keleti irányba, a Duna felé menekültek... Mindez igen logikus is, hiszen a túlélők csak akkor remélhettek végleges menekülést, ha a mellékágon és az azt övező mocsaras parton átvágva sikerül átjutniuk a Mohácsi-szigetre. Ugyanis minden más út csakis a menekülőkre szisztematikusan vadászó akindzsik kardjaihoz vezethetett volna.”³⁵

Ehhez az elképzeléshez szervesen illeszkedik egy korábbi bejelentés is, amely szerint „A csata után a menekülők átszelve a feldúlt táborokat, észak és kelet felé futottak, átkelve például a Mohácsi-szigeten is. Sokan a vízbe vagy a mocsárba veszték. Heltai Gáspár írt arról, hogy menekülés közben sokan pusztulhattak el egy Krassó nevű helyen is. A kuta-

³² Fodor 2019. 31. o.

³³ B. Szabó 2015. 97–99. o.

³⁴ Hol is volt földvár? 24 m 10 s.

³⁵ Őtvös 2019.

tócsoporthoz sikerült azonosítani, hogy ezt a területet a Mohácsi-szigeten, a mai Riha-tó környékén kell keresni. A menekülők földi maradványai tehát itt nyugszanak.”³⁶

Bár valóban vannak olyan oszmán források, amelyek arról tudósítanak, hogy a vereséget szenvedő magyarok végső kétségbeesésükben a folyóba vetették magukat, ezt az ellenfél krónikásai épp nem a sikeres megmenekülés útjaként írják le:

„A műszülmán harcok üzőbe vétén a gonosz sereget, legtöbbjét kardra hányták, más részét pedig a Dunának üzték és belefúllasztották, mint a fáraó népét.” [A boldogult Szülejmán szultán öfelséges császári fethnáméjának másolata, melyet a mohácsi győzelem után a birodalom kormányzóihoz küldött.]

„A rossz úton járóknak egy nagy csapata az éj sötétségében eltévesztette az utat, s a folyónak rohanva, lovastul együtt belevesztett az ingoványba. Másik csapata pedig, mely megmenekült a harc tüzetől, jobbnak tartván a vízbefúllást, a Duna hullámaiba vetette magát. Néhány nap múlva aztán Belgrád és Szemendre mellett vitte a víz e szerencsétlenek hulláit.” (Kemálpaszádé: Mohácsnéme.)

„A gyauroknak ama csoportja pedig, melyet a kardok életben hagytak, a Tuna vizébe fúlt, mint a fáraó és Hámán népe.” (Kjátib Mohammed Záim: Történetek gyűjteménye.)³⁷

Nemhogy a keletre vezető útvonal kizárólagos használatáról szóló források nem lelhetők fel, de magyar oldalról éppenséggel egyelőre nem ismerünk egyetlen nevesíthető túlélőt sem, aki arra ment volna, ami aligha pusztán véletlen. Azaz az „egységesen keleti irányba” megfogalmazás nyugodtan kizárható, hiszen a fennmaradó tudósítások zöme azt mutatja, hogy a katonák épp Buda felé, azaz északra, esetleg Pécs felé, azaz nyugatra menekültek.

Pap Norbert szerint azonban ez nem volt logikus lépés, „...hiszen a túlélők csak akkor remélhettek végleges menekülést, ha a mellékágon és az azt övező mocsaras parton átvágva sikerül átjutniuk a Mohácsi-szigetre. Ugyanis minden más út csakis a menekülőkre szisztematikusan vadászó akindzsi kardjaihoz vezethetett volna.”³⁸

Ha ezek után valaki ránéz a térképre, jól láthatja, hogy ha így lett volna, a Mohácsi-sziget bizony tökéletes egérfogóvá válhatott volna a magyarok számára. Keleten ott a szélesebb Duna-ág, amin már garantáltan csak hajóval lehet átkelni, csakhogy ott van rajta a török flotta is. (Mintha a pécsi kollégák megfeledeztek volna erről a flottáról – ami a csata idején már uralta a Dunát.³⁹) Nyugaton meg egy állítólagos keskeny átgázolható Duna-ág, amin a magyarok után a sokat emlegetett üldöző akindzsi is át tudtak volna menni, ha akarnak. Valójában azonban nem tudtak, sőt nem is akarhattak, ahogy a Cseletpatak felé indulni sem...

Ennek az újabb „felfedezésnek” a földrajzi alapját pedig az a nem éppen „új” történeti-földrajzi felismerés képezné, hogy „1526-ban – ott, ahol most a Duna 700 méteres szélességben hömpölyög –, átlagosan csak egy 50 méter széles, sekély mellékág húzódott a tájrekonstrukciós vizsgálatok szerint, amit a korabeli források »Szakadék-Dunaként« emlegetnek. Ezt a folyamatot jól illusztrálják a 18. században, illetve a XIX. század ele-

³⁶ Lass 2018.

³⁷ B. Szabó 2006. 206., 220., 238. o.

³⁸ Elter 2019b.

³⁹ Fodor 2019. 34–36. o.

jén készült vízrajzi térképek is. A 18. század első éveiben a nyugati ág még olyan keskeny volt, hogy szárazabb időben gyalog is át lehetett gázolni rajta.”⁴⁰

Csakhogya attól, hogy például 2018-ban rövid időre igen alacsony volt a Duna vízszintje, ez a folyó – úgy „általában” – nem egy könnyedén átlábolható kanális. Főleg nem volt az a csata napjának estéjén, amikor épp Brodaricstól tudjuk, hogy a király halálának helyszínének közelében ekkor épp „...a Duna áradása miatt a szokottnál magasabban állott a víz”.⁴¹

Sajnos az *Origónak* adott interjúban eddig arról sem nagyon ejtetett szót, hogy ha 1526-ban netán ez is volt a Duna keskenyebbik ága a Mohács-sziget körül, annyira mégsem lehetett keskeny és sekély, hiszen a korban épp Mohácsnál volt a térség legfontosabb kikötője, ami még a csata előtti napon is képes volt fogadni a magyar hadsereg igencsak súlyos ágyúit és utánpótlását szállító teherhajóit.⁴² Ahogy később az oszmán dunai flottilla is ezt használta bázisként – mint az épp Fodor Pál munkájának köszönhetően is tudható.⁴³

Ezek után igencsak furának tűnik az az elképzelés, hogy ezen a komoly vízi akadályon a menekülők – magával a királlyal együtt – minden további nélkül képesek voltak átúsztatni, ám a Mohácsi-szigetre érve, a Karassónak nevezett kisebb vízben már tömegesen veszték volna oda. Ahhoz ugyanis előbb oda kellett volna érni. Márpedig egy ilyen széles, megáradt folyón – mint amilyen akár még a Duna keskenyebb ága is lehetett Mohács előtt – hajózni ugyan lehetett, de lóháton, sodronypáncélban vagy épp a korabeli teljes vértetben aligha sikerülhetett átjutni.

A *Magyar Nemzet* 2019. szeptember 21-i számában közölt újabb interjú azonban már a menekülési útvonal vizsgálatának újabb lehetséges aspektusaira világított rá.⁴⁴ Míg az *Origo* 2019. augusztus 29-i interjújában a Duna mohácsi ágának méretére nézve Pap Norbert még azt emelte ki, hogy „...a 18. század első éveiben a nyugati ág még olyan keskeny volt, hogy szárazabb időben gyalog is át lehetett gázolni rajta”, itt már inkább arra helyezte a hangsúlyt, hogy „A Duna védelmet is nyújthatott számukra, ráadásul a folyó mentén volt még katonaság, például a sajkások, akikről tudjuk, hogy nem vettek részt a csatában, de segíthették az átkelést.”⁴⁵

Vagyis, talán mégsem tűnik olyan könnyűnek átkelni a „Szakadék-Dunán”, s feltűnnek a mohácsi kikötőben várakozó magyar sajkások is, akik a magyar sereg maradvékát a Mohácsi-szigetre menekíthették volna át. Az azonban továbbra sem tisztázódott, hogy mi történhetett volna velük ezután, hiszen még mindig hátra volt a szélesebb Duna ág, no meg a magyarnál jóval erősebb dunai török flottilla, ami addigra – épp a projekt újabb kutatási eredményei szerint – bizony már mozgásba is lendült észak felé...

Hogy milyen könnyű is lehetett akkoriban a Dunán keresztül-kasul jönni-menni, arra a következő példák kerültek elő: „...a csatát megelőzően Tomori serege kétszer is sikeresen átkelt a megáradt folyón, először Péterváradnál a bal partra, ami nem a két ágra osztott folyó, hanem a főág osztatlan medre, majd később, a csata előtt újra átkel rajta viszszafelé is valahol északabbra a jobb partra. Az erdélyi sereget, melyet keletről vártak, bár

⁴⁰ Elter 2019b.

⁴¹ B. Szabó 2006. 151. o.

⁴² B. Szabó 2006. 146. o.

⁴³ Dávid – Fodor 2009. 107. o.

⁴⁴ *Ötvös* 2019. 11. o.

⁴⁵ Uo.

végül nem ért oda, sem nézelődni hívta a király. Mindez azt bizonyítja, hogy át lehetett rajta kelni.”⁴⁶

Ezt a „végső” konklúziót valóban nehéz lenne cáfolni: mind a Duna, mind a Tisza átjárható volt a korabeli magyar hadseregek számára. Legfeljebb csak olyan „apró” megszorításokat tehetünk, hogy egyáltalán nem mindegy, hogy hol, mikor, mivel – és főként mennyi idő alatt. De érdemes ezt is megjegyezni: Tomori hada a csata előtt még nem a jóval erősebb török flotta szeme láttára kelt át a Duna keleti partjáról a nyugatira, ahogyan ezt Mohácsnál a menekülőknek tennie kellett volna.

Végezetül nem árt visszaemlékezni arra sem, hogy az augusztus végi „eredeti” *Origo*-verzióban még a vértbe öltözött király kíséretének a „Szakadék-Dunán” való átúsztatásáról volt szó. A II. Lajos meneküléséről szóló forrásokban pedig végképp sehol sem bukkan fel olyan állítás, hogy a király menekülés közben hajóra vagy csónakra szállt volna, hogy átjusson a Mohácsi szigetre.

Konklúzió gyanánt

Mint az eddigiekből kitűnhetett, Pap Norberték koncepciója abban a formában, ahogy eddig olvashattuk a sajtóban, nem minden ponton hozható fedésbe a csatára vonatkozó ismereteinkkel. Az ismétlődő koherencia hiánya, valamint az ismert forrásokkal is ellentétesnek tűnő forrásértelmezések nyomán úgy tűnik, a pécsi kutatócsoport egyelőre még legalább annyi kérdést hagyott megválaszolatlanul, mint amennyire választ találni remélt komplex földrajzi alapú módszertanával. Így a professzor úr újabb és újabb nyilvános bejelentéseit nehéz lenne egyelőre a „Mohács 1526–2026” projekt égisze alatt folyó kutatások egésze szempontjából lezárt végeredménynek tekinteni.

BIBLIOGRÁFIA

- B. Szabó – Fodor* 2019. *B. Szabó János – Fodor Pál: Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában.* Budapest, 2019.
- B. Szabó* 2006. Mohács. Szerk. *B. Szabó János.* (Nemzet és emlékezet.) Budapest, 2006.
- B. Szabó* 2015. *B. Szabó János: Mohács: régi kérdések új válaszok. A Magyar Királyság hadserege az 1526. évi mohácsi csatában.* Budapest, 2015.
- Dávid – Fodor* 2009. *Dávid Géza – Fodor Pál: „Ez az ügy fölöttébb fontos.” A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei. (1559–1560, 1564–1565).* Budapest, 2009.
- Elter* 2018a. *Elter Tamás: Nem ott zajlott a mohácsi csata, mint ahol eddig vélték. Origo, 2018. november 11. (<https://www.origo.hu/tudomany/20181116-a-torteneti-tajrekonstrukcio-teljesen-mast-mutat-mint-az-eddigi-elkepezeselek.html>), a letöltés időpontja: 2019. szeptember 25.)*

⁴⁶ Uo.

- Elter* 2018b. *Elter Tamás*: Hollószárnyain lebegett feletted a zordon enyészet. – Beszélni kezd a mohácsi csatátér. *Origo*, 2018. december 18. (<https://www.origo.hu/tudomany/20181217-szulejman-az-56os-utfole-emelkedo-magaslatrol-szemlelhette-egykor-a-kiralyi-sereg-rohamat.html>, a letöltés időpontja: 2019. szeptember 25.)
- Elter* 2019a. *Elter Tamás*: Karnyújtásnyira vagyunk a mohácsi tömegsírok megtalálásától. *Origo*, 2019. április 18. (<https://www.origo.hu/tudomany/20190418-bizonyosnak-tekintetho-hogy-nem-ottzajlott-a-mohacsi-csata-mint-ahol-eddig-veltek.html>, a letöltés időpontja: 2019. szeptember 25.)
- Elter* 2019b. *Elter Tamás*: Újabb történelmi legenda dőlt meg: nem a Csele-patakba veszett II. Lajos király. *Origo*, 2019. augusztus 29. (<https://www.origo.hu/tudomany/20190829-a-mohacsi-csatater-jelenlegi-kutatasa-sok-mindenben-atirhatja-a-tortenelemkonyveket.html>, a letöltés időpontja: 2019. szeptember 25.)
- Fodor* 2019. *Fodor Pál*: Az Oszmán Birodalom hadszervezete és hadserege (1500–1530). In: *B. Szabó János – Fodor Pál: Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában.* Budapest, 2019. 13–36. o.
- Hóvári* 2019. *Hóvári János*: A mohácsi csata két emlékéve: 1926 versus 1976. In: *Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben.* Szerk. *Fodor Pál – Varga Szabolcs.* Budapest, 2019. 539–562. o.
- Lass* 2018. *Lass Gábor*: Mohács titka. *Demokrata*, 2018. december 14. (<https://demokrata.hu/magyarorszag/mohacs-titka-111429/>, a letöltés időpontja: 2019. szeptember 25.)
- Lutfi pasa* 1341/1923. *Lutfi pasa*: Tevárih-i Ál-i Oszmán. Isztanbul, 1341/1923.
- Muallim Naci* 1318/1900. *Muallim Naci*: Lugat-ı Naci. Isztanbul, 1318/1900.
- Négyesi* 2013. *Négyesi Lajos*: Védekezni vagy támadni? *Nagy Magyarország*, 5. (2013) 1. sz. 24–33. o.
- Ötvös* 2019. *Ötvös Zoltán*: A Duna szakadéka. *Magyar Nemzet*, Lugas, 2019. szeptember 21. 10–11. o.
- Pap* 2019. *Pap Norbert*: Hol is volt Földvár? Az 1526. évi mohácsi csata helyének rejtélye. Előadás, Eszterházy Károly Egyetem, Eger, 2019. március 5. (<https://www.youtube.com/watch?v=KXE0x-v6gs>, a letöltés időpontja: 2019. szeptember 25.)
- Zenker* 1876. *Julius Theodor Zenker*: Dictionnaire turc-arabe-persan. Leipzig, 1876.

János B. Szabó

THE „DISCOVERIES” OF THE GEOGRAPHICAL RESEARCH GROUP LEAD
BY NORBERT PAP WITH THE EYE OF A MILITARY HISTORIAN

(Summary)

The South-Transdanubian Group of the Hungarian Association of History arranged a public debate on 5 September 2019 in Pécs about the battle of Mohács. At the event the Mohács 1526–2026 Research Group introduced themselves, and the declaration of senior researcher Norbert Pap attracted the largest attention on 27 August this year about the death of Louis II. The issue of the responsibility of scientist came up, and the question was asked whether or not it is ethical to make such an announcement in front of the public without a public lecture or scientific publication before. However, the head of the Department of Political, Developmental and Regional Studies of the University of Pécs reassured everyone that there are the manuscripts peer-reviewed research articles written by prominent researchers behind his appearances in the press.

The author of the present publication who is also the member of the above mentioned research group himself summarises the conception of Pap Norbert and his colleagues based on the declarations published in the press. He establishes that the conception as we have been permitted to read it in such a form is not in accordance with our knowledge about the battle in each aspect. Based on the recurring lack of coherence and the source interpretations that contradict to the known sources it seems that the geographer of Pécs has left at least as many questions unanswered as many answers he would have liked to find with his complex, Geography-based methodology. As a conclusion, János B. Szabó establishes that the new and new announcement made by Norbert Pap are difficult to accept as final results of the research under the Mohács 1526–2026 project.

János B. Szabó

DIE „ENTDECKUNGEN“ DER GEOGRAFISCHEN FORSCHUNGSGRUPPE
VON NORBERT PAP IN PÉCS IM ZUSAMMENHANG MIT DER SCHLACHT BEI MOHÁCS
(MOHATSCH) MIT DEN AUGEN EINES MILITÄRHISTORIKERS

(Resümee)

Die Gruppe Süd-Transdanubien der Ungarischen Historischen Gesellschaft hielt am 5. September 2019 in Pécs (Fünfkirchen) einen öffentlichen Diskussionsabend über das Thema der Schlacht bei Mohács (Mohatsch). Anlässlich dieser Veranstaltung stellte sich auch die Forschungsgruppe „Mohács 1526–2026“ vor. Auf das größte Interesse stieß die Meldung von Forschungsleiter Norbert Pap am 27. August dieses Jahres über den Tod Ludwig II. Im Zusammenhang damit wurde die Frage der Verantwortung des Wissenschaftlers aufgeworfen: Kann bzw. darf man ohne vorherigen öffentlichen Vortrag oder ohne wissenschaftliche Publikation vor die breite Öffentlichkeit treten? Der Leiter des Lehrstuhls für Politische Geografische, Entwicklungs- und Regionale Studien der

Universität Pécs beruhigte jedoch alle, dass hinter seinen Presseauftritten selbstverständlich Fachstudienmanuskripte stehen, die von namhaften Forschern lektoriert wurden.

Der Verfasser der Studie, selbst Mitglied der Forschungsgruppe, gibt einen schriftlichen Überblick über die Konzeption von Norbert Pap und seinen Mitarbeitern, die er aufgrund der Erklärungen in der Presse zusammenfasst. Er stellt fest, dass diese Konzeption in derjenigen Form, in der sie bislang in der Presse zu lesen war, nicht an jedem Punkt mit unseren Kenntnissen über die Schlacht übereinstimmt. Aufgrund der wiederholten fehlenden Kohärenz sowie der Quellenauslegungen, die scheinbar auch zu den bekanntesten Quellen im Widerspruch stehen, scheint es so, als ob der Geografieforscher aus Pécs vorerst noch mindestens genauso viele Fragen unbeantwortet gelassen hat, wie viele er mit seiner komplexen Methodologie auf geografischer Basis zu beantworten gehofft hatte. János B. Szabó stellt als Konklusion fest: Die immer neuen öffentlichen Meldungen von Norbert Pap können aus Sicht der Gesamtheit der Forschungen im Projekt „Mohács 1526–2026” vorerst nur schwer als abgeschlossene Endergebnisse angesehen werden.

János B. Szabó

LES « DÉCOUVERTES » DU GROUPE DE RECHERCHE GÉOGRAPHIQUE DE PÉCS
DE NORBERT PAP CONCERNANT LA BATAILLE DE MOHÁCS
VUES PAR UN HISTORIEN MILITAIRE

(Résumé)

La section Sud de la Transdanubie de la Société hongroise d’Histoire a organisé un débat, le 5 septembre 2019, sur la bataille de Mohács à Pécs. Le groupe de recherche « Mohács 1526–2026 » a participé à cet événement et c’est la déclaration faite le 27 août par le responsable de recherche Norbert Pap concernant le décès du roi Louis II qui a suscité le plus d’intérêt. Dans ce contexte, il convient d’aborder la question de la responsabilité des scientifiques : Peut-on s’adresser au grand public sans conférence publique ou publication scientifique préalable ? Toutefois, le directeur de l’Unité de Formation et de Recherche des Études politiques, géographiques, régionales et de développement de l’Université de Pécs s’est voulu rassurant précisant que ses apparitions dans les médias sont basées sur des études spécialisées évaluées par des chercheurs de renom.

L’auteur de cette communication, lui-même membre du groupe de recherche, présente les idées de Norbert Pap sur la base des déclarations parues dans la presse. Il constate que ses idées, telles qu’elles apparaissent dans la presse, ne correspondent pas en tous points à nos connaissances sur la bataille. Vu l’incohérence récurrente et les interprétations de sources contraires aux sources connues, il semble que le chercheur en géographie de Pécs a laissé au moins autant de questions sans réponse qu’il prétend avoir résolues avec sa méthodologie complexe basée sur la géographie. En conclusion, János B. Szabó constate que les déclarations successives publiques de Norbert Pap ne peuvent en aucun cas être considérées comme des résultats définitifs des recherches menées dans le cadre du projet « Mohács 1526–2026 ».

Янош Б. Сабо

«ОТКРЫТИЯ», СВЯЗАННЫЕ СО СРАЖЕНИЕМ ПРИ Г. МОХАЧ ПЕЧСКОЙ
ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ГРУППЫ НОРБЕРТА ПАП
ГЛАЗАМИ ВОЕННОГО ИСТОРИКА

(Резюме)

Группа Южно-Задунайского края Венгерской Исторической Ассоциации общества 5-ого сентября 2019-ого года в г. Печ провела открытый дискуссионный публичный вечер по тематике сражения при Мохаче. На этом мероприятии была представлена исследовательская группа «Мохач 1526–2026», и наибольший интерес вызвало заявление руководителя исследований Норберта Пап 27-ого августа сего года о смерти П. Лайоша. В связи с этим возник вопрос научной ответственности учёного в отношении того, можно ли, разрешено ли без всякого предварительного публичного доклада или без научной публикации выступить перед широкой публикой. При этом Глава Кафедры Политической Географии, Развития и Региональных Исследований Университета Печ успокоил всех, что за его выступлением в прессе, естественно, стоят рукописи специальных отчётов лекторированные известными научными исследователями.

Автор публикации, кто и сам является членом исследовательской группы, в письменном виде обзора рассматривает концепцию Норберта Пап, которую он обобщает на основе заявлений в прессе. Устанавливает, что эта концепция в той форме, в которой можно было до сих пор читать в прессе, не во всех пунктах соответствует полностью с нашими знаниями о сражении. Из-за нехватки повторяющейся согласованности и толкования источников, кажущихся противоположным известным источникам, выглядит так, что Печский исследователь географии оставил без ответа почти столько же вопросов, сколько он надеялся найти с помощью своей комплексно-географической методики. В качестве конклюдии Янош Б. Сабо устанавливает, что все новые и новые публичные заявления Норберта Пап пока трудно было бы рассматривать как окончательный результат, с точки зрения проводимых исследований в рамках проекта «Мохач 1526–2026».